

JANUSZ TANDECKI, ARCHIWA W POLSCE W LATACH 1944–1989. ZARYS DZIEJÓW, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2017, ss. 261 + 11 nlb.

Słowa kluczowe: archiwa polskie, Andrzej Tomczak

Prezentowana publikacja była przygotowywana jako jedna z form uczczenia jubileuszu 95. urodzin prof. Andrzeja Tomczaka, który przypadał w 2017 r. Na stronie tytułowej podana jest dedykacja „Pamięci Profesora Andrzeja Tomczaka”, bowiem prof. Tomczak zmarł przed jej wydaniem, 8 lutego 2017 r.

Książka składa się z *Wprowadzenia*, 10 rozdziałów (jeden wstępny: *Granice, podziały administracyjne i ustrój Polski po 1945 r.*; trzy odpowiadające kryterium chronologicznemu: *Organizacja i działalność archiwów polskich po II wojnie światowej do 1951 r.*; *Działalność i zadania archiwów polskich po 1951 r.* i *Organizacja i zadania archiwów polskich po 1975 r.*; pięć tematycznych: *Państwowy (narodowy) zasób archiwalny, jego gromadzenie, opracowanie, udostępnianie i popularyzacja*; *Narastający zasób archiwalny i archiwa zakładowe*; *Budownictwo archiwalne i zabezpieczenie zasobu*; *Kadry archiwalne i ich kształcenie* i *Działalność naukowa archiwów* oraz ostatni — *Rzut oka na dzieje i zasób najważniejszych archiwów państwowych w latach 1945–1989*) oraz *Zakończenia*. Wzbogaca ją *Appendix* poświęcony sylwetce prof. A. Tomczaka, *Bibliografia* i reprodukcje fotografii. Już w pierwszym przypisie autor informuje, że pierwsza, krótsza wersja głównego wątku rozważań została opublikowana wcześniej¹. Prof. Janusz Tandecki przedstawia archiwa jako bazę dla działań naukowców, znacznie naruszoną na skutek działań w okresie drugiej wojny światowej. Fakt, iż zakres chronologiczny obejmuje okres PRL, co podkreśla cezura końcowa publikacji, ma wpływ na przedstawione treści, także elementy historii i ustroju, a nawet opinie i komentarze. We *Wprowadzeniu* autor informuje, że najwięcej miejsca poświęcił państwowej sieci archiwalnej, co znajduje odzwierciedlenie w treści. Przywołuje też trudny los i straty poniesione przez polskie archiwa w czasie drugiej wojny światowej. Symbolicznie wygląda okładka książki, na której zamieszczono fotografię pałacu Raczyńskich w Warszawie z widocznymi zniszczeniami i resztkami barykad powstańczych. W budynku tym mieści się obecnie jedno z archiwów centralnych — Archiwum Główne Akt Dawnych.

W pierwszym rozdziale (*Granice, podziały administracyjne i ustrój Polski po 1945 r.*) przedstawione zostały skutki wojny światowej, przesunięcia granic państwa oraz sytuacja polityczna. Stanowi to kontekst opisywanych dalej zagadnień archiwalnych. Nie występuje w *Historii nauki polskiej*. Omawianie dziejów ar-

¹ J. Tandecki, *Organizacja i działalność archiwów w Polsce w latach 1944–1989* [w:] *Historia nauki polskiej*, t. 10, 1944–1989, cz. 2, *Instytucje*, red. L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka, Warszawa 2015, s. 271–357.

chiwów podzielił autor na trzy podrozdziały chronologiczne z cezurami wyznaczonymi przez wydarzenia różnego typu — wprowadzenie dekretu o archiwach państwowych (1951) i zmianę podziału terytorialnego Polski (1975). Podział na podrozdziały chronologiczne nie zawsze mógł być konsekwentnie stosowany w treści, bowiem większość działań występowała cały czas i nadal występuje. Część informacji i spostrzeżeń ma więc charakter wykraczający poza ramy czasowe danego podrozdziału, np. w podrozdziale do 1951 r. autor informuje o zwiększeniu się liczby placówek archiwalnych w latach 1951, 1952 i 1959. W podrozdziale dotyczącym okresu 1951–1975 — podaje podległość Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w 1951, 1956, 1958 i 1980 r. W tym samym podrozdziale przybliży też archiwa polonijne (od powstania w 1965 r. do zjazdu delegatów w 1988 r.). Niektóre zagadnienia występują w rozdziałach i chronologicznych, i tematycznych, np. dotyczące udostępniania (s. 61 i 94).

W drugim rozdziale (*Organizacja i działalność archiwów polskich po II wojnie światowej do 1951 r.*) autor omawia odtwarzanie i rozwój sieci archiwów po wojnie oraz kształtowanie administracji archiwalnej — Wydziału Archiwów Państwowych w Ministerstwie Oświaty. Krótko przedstawia rewindykację wywiezionych materiałów archiwalnych oraz gromadzenie przez archiwa zasobu. Na s. 27 znalazło się niezręczne sformułowanie o propozycji „ekstradycji archiwaliów holenderskich”, zgłoszonej przez prof. Witolda Suchodolskiego. Autor wspomina też o istnieniu archiwów innych niż należące do sieci państwowej — samorządowych, włączonych do państwowych na mocy dekretu o archiwach państwowych z 1951 r., oraz kościelnych, dokładniej omówionych i wymienionych w kolejnym rozdziale. Informuje też o różnych formach działalności (konferencje, szkolenia, organizacje zawodowe). Pod koniec rozdziału autor wyszedł nieco poza ramy tematyki publikacji, informując o utworzeniu w 1948 r. Międzynarodowej Rady Archiwów (MRA), mimo że Polska do niej nie należała w okresie chronologicznym, ujętym w tym rozdziale.

Dekret z 28 marca 1951 r. o archiwach państwowych, na mocy którego zreorganizowano sieć archiwów i ich działalność, wyznacza początek trzeciego rozdziału (*Działalność i zadania archiwów polskich po 1951 r.*). Rozpoczyna go autor wskazaniem tego właśnie aktu prawnego, ważnego nie tylko w konstrukcji publikacji, ale przede wszystkim w powojennych dziejach archiwów państwowych. Omawia główne jego elementy, następnie organizację Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i jej kolejne zmiany, ciąg dalszy rewindykacji archiwaliów i zmiany sieci archiwów państwowych. Dokładniej przedstawia stan organizacji w 1964 r., gdy funkcjonowały trzy archiwa o charakterze centralnym i 17 archiwów wojewódzkich z ich oddziałami terenowymi i podlegającymi im powiatowymi archiwami państwowymi. Odnotował też funkcjonowanie instytucji przechowujących powierzony zasób archiwalny (archiwa Polskiej Akademii Nauk, Głównego Urzędu Statystycznego oraz uniwersyteckie) i pojawienie się, na mocy odrębnych przepisów, archiwów wydzielonych (wyodrębnionych).

Wyjątkowo potraktował Centralne Archiwum Wojskowe, dodając przypis poświęcony jego dziejom (przypis 63). W tym rozdziale omówił również archiwa zakładowe i ich znaczenie. Więcej uwagi poświęcił Stowarzyszeniu Archiwistów Polskich oraz systemowi kształcenia archiwistów. Przyjrzał się także zakresowi wykorzystania zasobu archiwów i regulacjom dotyczącym udostępniania. Tekst uzupełniają obszernie przypisy, co należy przyjąć z uznaniem, choć dziwi odwołanie się do artykułu Filipa Kwiatka jako źródła informacji o liczbie archiwów (*Zbiory fotograficzne Narodowego Archiwum Cyfrowego — wczoraj, dziś, jutro* [w:] *Wkład archiwistów warszawskich w rozwój archiwistyki polskiej*, red. A. Kulecka, Warszawa 2012, s. 140–148), bowiem wskazany artykuł dotyczy innej tematyki (przypis 61). Szkoda też, że nie podano, kiedy liczba placówek osiągnęła apogeum, czyli 109 (s. 50).

Omawiając w rozdziale czwartym (*Organizacja i zadania archiwów polskich po 1975 r.*) wpływ zmian podziału terytorialnego na sieć archiwów, podał autor skład tej sieci w 1986 r.: trzy archiwa centralne, 31 terenowych archiwów państwowych wraz z oddziałami. Nie jest przy tym wspomniana ustawa archiwalna z 1983 r., w wyniku której zmienione zostały nazwy archiwów, mimo że wcześniej autor opisał powstanie wojewódzkich archiwów państwowych. Zmiana nazwy z wojewódzkiego archiwum państwowego (WAP) na archiwum państwowe (AP) jest wspomniana przy omawianiu konkretnych archiwów, ale też nie przy każdym. Można odnieść wrażenie, że autor umniejsza znaczenie ustawy archiwalnej z 1983 r., tym bardziej że omawia ją w tym rozdziale po *Nowym kodeksie prawa kanonicznego*, również z 1983 r. i rozporządzeniu Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z 1984 r. o zadaniach Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych (w tym kontekście przedstawił reorganizację Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i wspominał działające nadal organy kolegalne, w tym Centralną Komisję Metodyczną, Centralną Komisję Archiwalnej Oceny Dokumentacji i Radę Archiwalną). Omówienie ustawy poprzedzają informacje o udziale Polski w pracach MRA oraz o działalności Stowarzyszenia Archiwistów Polskich. A pewne jest, że ta ustawa, niezależnie od jej oceny, miała istotne znaczenie dla archiwów w Polsce. Tutaj również jeden przypis (106) wydaje się nadmiarowy, gdy autor, podając zakres działania ustawy, powołuje się na artykuł Anny Laszuk (*Użytkownicy współtwórcami informacji o zasobie archiwalnym* [w:] *Archiwistyka oraz problemy historii Polski, Polonii i dyplomacji XX wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Edwardowi Kołodziejowi w 70. rocznicę urodzin*, red. J. Łosowski, Lublin 2011, s. 119). W tym artykule ustawa jest ledwie wspomniana.

Ustawie poświęcił J. Tandecki końcówkę czwartego rozdziału, przybliżając jej znaczenie w wielu obszarach działalności archiwalnej. Omówienie to następuje po wstępnym przedstawieniu zmian organizacji archiwów, a przed omówieniem konkretnych zagadnień tematycznych w kolejnych rozdziałach. Na skutek takiego zamysłu autora niektóre dane występują w tekście dwukrotnie, np.

fakt wydania rozporządzenia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z 25 lipca 1984 r. w sprawie zadań Naczelnego Dyrektora jest wspomniany na s. 74 i 81 (na s. 81 podano błędnie datę 25 sierpnia 1984 r.).

W pierwszym tematycznym rozdziale — *Państwowy (narodowy) zasób archiwalny, jego gromadzenie, opracowanie, udostępnianie i popularyzacja* — autor omówił zadania wypełniane przez archiwa państwowe, przede wszystkim gromadzenie zasobu, znacznie uszczuplonego na skutek zniszczeń wojennych (od 25 tys. m.b. w 1947 r. do 178 514 m.b. w 1989 r.). Wspomniał też prace nad naukowym opracowaniem zasobu oraz tworzeniem bazy przepisów metodycznych. Wymienił typy środków ewidencyjnych i pomocy archiwalnych, w tym niektóre publikowane. Warto byłoby dodać przypis przywołujący najnowsze publikacje omawiające te, i późniejsze, wydawnictwa: D. Degen, R. Degen, *Informatory o zasobie archiwalnym. Próba analizy przydatności informacyjnej*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2014, nr 2 (13) oraz A. Laszuk, *Zasób polskich archiwów państwowych w publikowanych przewodnikach [w:] W kręgu historii i archiwistyki. Księga jubileuszowa ofiarowana Czesławowi Margasowi w pięćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. R. Sielezin, Jelenia Góra 2015.

Pisząc o funkcji udostępniania zasobu archiwalnego, autor wspomniał zasady udostępniania — przepisy je stanowiące i zmieniające. Zwrócił uwagę zarówno na wzrost liczby korzystających, jak i kwerend. Przedstawił tematykę badań i grupy korzystających — zmienne, o zauważalnej tendencji zmniejszania się odsetka badaczy naukowych, a zwiększającego się zainteresowania badaniami wśród osób kształcących się i poszukujących informacji do celów prywatnych. Wspomniał też kwerendy tematyczne i metody popularyzacji archiwaliów, podkreślając rosnącą liczbę i rolę wystaw.

Osobny, niewielki rozdział (*Narastający zasób archiwalny i archiwa zakładowe*) poświęcił autor organizacji nadzoru nad archiwami zakładowymi i umocowanemu prawnie kształtowaniu zasobu archiwalnego. Podał, iż w 1954 r. powołano Centralną Komisję Brakowania Materiałów Archiwalnych, która kilkakrotnie zmieniała nazwę (warto przy tym dodać, że już od 1952 r. działała przy Naczelnym Dyrektorsze Komisja Brakowania Akt). Zauważył wpływ tych działań na przekazywanie materiałów do archiwów. Omówił też organizację i niewystarczające kadry archiwów zakładowych.

Podobnie nieduży jest rozdział pt. *Budownictwo archiwalne i zabezpieczenie zasobu*, w którym autor dowodzi bardzo źle, w omawianym okresie, kondycji bazy materialnej. Brakowało nowych budynków — autor wymienił wiele obiektów o różnym przeznaczeniu pierwotnym, adaptowanych do celów archiwów, i jedynie jeden nowy gmach w Warszawie, pierwotnie zajęty przez Bibliotekę Narodową. Wspomniał też starania o remonty i lepsze wyposażenie, zauważył powstawanie pracowni mikrofilmowych i konserwatorskich w archiwach, w tym Centralnego Laboratorium Konserwacji Archiwaliów.

Osobny rozdział (*Kadry archiwalne i ich kształcenie*) poświęcił autor osobom pracującym w archiwach, wysuwając zastrzeżenia pod adresem polityki kadrowej, naznaczonej, z różnym nasileniem, piętnem politycznym. Podał liczby pracowników sieci archiwalnej, ich wykształcenie i zajmowane stanowiska w różnych grupach (działalności podstawowej, administracji i pracowników naukowych). Przegląd ten pokazuje wzrost liczby pracowników — od 31 osób w pierwszej połowie 1945 r. do 1284 osób w 1988 r. Od 1962 r. możliwe stało się zatrudnianie w archiwach pracowników naukowych i już w tym roku pracowało w nich 10 profesorów. Apogeum zatrudnienia pracowników naukowo-badawczych nastąpiło w 1981 r., kiedy było ich 236, czyli prawie 20 proc. W tym rozdziale powrócił też autor do tematyki kształcenia archiwistów, omawiając ją szerzej. Kształceniu uniwersyteckiemu i podyplomowemu oraz kształceniu archiwistów zakładowych na kursach poświęcił kilka stron, na których upamiętnił nie tylko uczelnie, ale i wybitnych dydaktyków — badaczy, specjalistów i praktyków.

W odrębnym rozdziale (*Działalność naukowa archiwów*) omówił autor organizację i tematykę prac naukowych, rozwijając wspomniane wcześniej skrótowo wątki. Do działalności naukowej archiwów zaliczył przede wszystkim konferencje i zebrania naukowe oraz metodyczne. Pisząc o badaniach teoretycznych, wskazał zagraniczne wzory i kierunki badań prowadzonych przez polskich badaczy, wymieniając kilku z nich. W publikacji nie jest jednak wspomniana osoba Kazimierza Konarskiego, współautora pierwszego *Polskiego słownika archiwalnego*, którego prace do dziś służą jako *quasi* przepisy metodyczne. Wspomniane są natomiast ogólnie działania zespołów naukowych powoływanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Najdłuższy, ostatni rozdział, pt. *Rzut oka na dzieje i zasób najważniejszych archiwów państwowych w latach 1945–1989*, zawiera omówienia 34 archiwów, poprzedzone krótką informacją o zasadach ich organizacji wewnętrznej. Struktura notek poświęconych kolejnym archiwom jest bardzo podobna (powołanie/powstanie archiwum, zmiany nazw oraz organizacji oddziałów zamiejscowych i podległych powiatowych archiwów państwowych, siedziba i jej zmiany, zasób z wymienionymi czasem najważniejszymi zespołami, dyrektorzy i liczba, zmieniająca się, etatów). Dokładniejsze dane o działalności pochodzą ze sprawozdania za 1989 r. (rozmiar zasobu, etaty, działania w zakresie nadzoru nad przedpołem archiwalnym). Opisy kończy najważniejsza bibliografia dotycząca działań i zasobu konkretnego archiwum, ale obejmująca tylko prace wydane w latach 1945–1989, czyli dorobek wydawniczy okresu, którego dotyczy omawiana publikacja.

Zebranie informacji o funkcjonowaniu i dorobku kilkudziesięciu instytucji w okresie ponad 40 lat jest zadaniem bardzo złożonym i niełatwo jest przy tym zadbać o poprawną weryfikację każdego szczegółu. Stwierdzeniu, że autor podołał ambitnemu zadaniu i przygotował 34 minimonografie instytucji archiwal-

nych, towarzyszą więc konkretne uwagi odnoszące się i do zawartości treściowej tych not, i do kwestii redakcyjnych. Wspomnę tutaj o najbardziej istotnych sprawach.

Przy omawianiu archiwów, które w 2017 r., gdy ukazała się drukiem omawiana książka, funkcjonowały pod inną nazwą lub miały inny status, warto było wspomnieć o tym fakcie choćby w przypisie. Zabrakło tego w opisach Archiwum Dokumentacji Mechanicznej (obecnie Narodowe Archiwum Cyfrowe), Archiwum Państwowego w Krakowie (obecnie Archiwum Narodowe w Krakowie) i Archiwum Państwowego m.st. Warszawy (obecnie Archiwum Państwowe w Warszawie). Aktualne dane podał autor przy Archiwum Państwowym w Jeleńskiej Górze (przypis informujący, że od 1991 r. stało się ono oddziałem Archiwum Państwowego we Wrocławiu) i Archiwum Państwowym w Słupsku (podał w tekście, że w 1994 r. stało się ono oddziałem, s. 194). W wypadku słupskiego archiwum na s. 194 podano, że jako Powiatowe Archiwum Państwowe podlegało Wojewódzkiemu Archiwum Państwowemu w Gdańsku do 1957 r., zaś na s. 198, że w latach 1954–1961 podlegało archiwum w Szczecinie. W wypadku archiwów o częściowo wspólnej historii powtarzanie informacji jest uzasadnione, ale czasem te informacje nieco się różnią, np. w notce o Archiwum Państwowym w Toruniu podano, iż Archiwum Miejskie w Toruniu zostało włączone jako oddział terenowy do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Bydgoszczy w 1951 r. (s. 200), natomiast w notce o Archiwum Państwowym w Bydgoszczy podany jest rok 1952 (s. 140). Częściowo umknęła uwadze placówka archiwalna w Gorzowie Wielkopolskim. W latach 1950–1953 związana była z archiwum w Poznaniu, później (1953–1979) z archiwum w Zielonej Górze, a następnie z archiwum w Szczecinie. Warto było dodać, np. w przypisie, że jest to (od 2006) jedyne nowe samodzielne archiwum państwowe. W notce o Archiwum Państwowym w Szczecinie mowa jest o Powiatowym Archiwum Państwowym w Starogardzie — faktycznie było to Powiatowe Archiwum Państwowe w Stargardzie Szczecińskim (s. 197). Przy omawianiu Archiwum Państwowego we Wrocławiu warto było dodać, że „czasowa” nazwa Archiwum Państwowe Miasta Wrocławia i Województwa Wrocławskiego obowiązywała dość długo — w latach 1956–1976 (s. 205).

Nie w każdym też wypadku konsekwentnie informował autor o losach dyrektorów archiwów, których praca na tym stanowisku kończyła się po 1989 r. — czasem podawał, do kiedy pełnili tę funkcję, a w innych przypadkach nie.

Niewystarczające wydają się być odniesienia do publikacji o archiwach i ich zasobie wydanych po 1989 r., zwłaszcza że niektóre z nich zawierają informacje o dziejach archiwów w poprzednich okresach. Cenne jest — przy przyjętej konwencji wspomnianej powyżej — ujmowanie niektórych z nich w przypisach, ale nie znalazły się w nich wszystkie istotne, np. w notce o Archiwum Głównym Akt Dawnych brak jest dwóch informatorów (1992 i 2008), z kolei przy Archiwum Akt Nowych nie wymieniono dwutomowego informatora z 2009 r.,

podobnie przy archiwach w Bydgoszczy (brak informatora z 2013 r.), Gdańsku (brak informatora z 2015 r.), Katowicach (brak dwóch informatorów z roku 2006 i 2007), Kielcach (brak przewodnika z 1993 r.), Olsztynie (brak informatora z 2007 r.), Warszawie (brak nowych informatorów o oddziałach w Łowiczu, Pułtusku i Otwocku).

W przypisach autor powołuje się wielokrotnie na materiały z zasobu Archiwum Zakładowego Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, posiadającego ewidencję. Szkoda, że nie podał ich sygnatur archiwalnych, co byłoby istotną pomocą przy prowadzeniu dalszych badań.

W *Zakończeniu* zawarł autor krótkie podsumowanie z akcentami na dekret o archiwach państwowych z 1951 r. i ustawę o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z 1983 r. Wymienieni tu zostali też naczelni dyrektorzy archiwów państwowych, wcześniej omówieni w przypisach. Trzeba przy tym zwrócić uwagę, że prawidłowy okres pełnienia tej funkcji przez prof. Mariana Wojciechowskiego (lata 1981–1992) podany został w przypisie 92.

Tę syntetyczną część publikacji, odpowiadającą tytułowi, uzupełnia *Appendix. Profesor Andrzej Tomczak (1922–2017). Sylwetka archiwisty i uczonego*. Zawiera on piękne przedstawienie osoby prof. Tomczaka, wzbogacające treść publikacji i podkreślające jej uroczysty i w zamierzeniu jubileuszowy charakter. Kieruje też ku bogactwu jego spuścizny, przekazanej w depozyt Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Liczy ona ponad 800 teczek (ok. 27 m.b.).

Zawartość *Bibliografii* znakomicie poszerza wiedzę o omawianych w publikacji zagadnieniach. Jak wspomniano powyżej, szkoda, że w wykazie zabrakło nowszych prac dotyczących poruszanej tematyki, choćby drugiego tomu *Słownika biograficznego archiwistów polskich*² czy przekrojowego spojrzenia Dariusza Grota na jedno z głównych zadań archiwów (*Ku przeszłości otwartej. Dostępność archiwów państwowych w Polsce w latach 1918–2014*). Przy okazji drobne spostrzeżenia — publikacja Andrzeja Tomczaka pt. *Zarys dziejów archiwów polskich*, wymieniona w *Bibliografii*, nie występuje w żadnym przypisie, mimo że jej zawartość dotyczy w dużej mierze tematyki publikacji.

Ciekawym uzupełnieniem, w porównaniu do artykułu w *Historii nauki polskiej*, są prezentowane ilustracje — reprodukcje fotografii z lat 1947–2004, przypuszczalnie ze spuścizny prof. A. Tomczaka przekazanej do Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, poprzedzone opisami, w których podano sygnatury. Nie jest jednak podane źródło pochodzenia i czas wykonania fotografii umieszczonej na okładce. Brakuje również wykazu skrótów, często stosowanych w treści publikacji.

Podsumowując, publikacja zawiera cenne informacje na temat dziejów archiwów w Polsce w okresie przed przemianami ustrojowymi przełomu lat 80.

² *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 2, 1906–2001, red. B. Woszczyński, Warszawa 2002. W roku opublikowania omawianej książki ukazał się tom trzeci: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 3, 1835–2015, red. E. Rosowska, Warszawa 2017.

i 90. XX w. Autor pokazał je na tle sytuacji politycznej, podkreślając wpływ, jaki miała ona na konkretne przepisy lub działania ludzi związanych z archiwami. W tekście wspomina też nazwiska wielu osób, które pełniły ważne funkcje i zasłużyły się w dziejach archiwów. Poświęca im nawet część przypisów, podając krótkie informacje o ponad 10 osobach. Są one mniej lub bardziej pełne, zaś informacje o naczelnych dyrektorach Tadeuszu Walichnowskim i Marianie Wojciechowskim to mininotki biograficzne. W związku z tym zawartość tej samodzielnej publikacji wykracza poza ramy określone tytułem. Stanowi ona istotny wkład do literatury z dziedziny archiwoznawstwa i archiwistyki, oddając jednocześnie cześć prof. Andrzejowi Tomczakowi, któremu autor nie miał okazji jej wręczyć.

Keywords: Polish archives, Andrzej Tomczak

Mots-clés : archives polonaises, Andrzej Tomczak

Ключевые слова: польские архивы, Анжей Томчак

Anna Laszuk, *Janusz Tandecki, Archives in Poland between 1944 and 1989. A General History. Nicolaus Copernicus University, Toruń 2017, p. 261 + 11 unnumbered.* The reviewed publication is titled *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989. Zarys dziejów autorstwa Janusza Tandeckiego* [Archives in Poland between 1944 and 1989. A general history by Janusz Tandecki]. The review presents the structure and contents of the article, and lists its main topics. The critical remarks included in the review relate to the manner in which certain topics are presented and certain minor gaps and inconsistencies which occur in this publication, which, although small in size, tackles a very broad subject.

Anna Laszuk, *Janusz Tandecki, Les archives en Pologne dans les années 1944–1989. aperçu historique, éditions scientifiques de l'Université Nicolas Copernic, Toruń 2017, pp. 261 + 11 non numérotées.* La publication examinée est *Archives en Pologne dans les années 1944–1989 Aperçu historique* par Janusz Tandecki. Sa structure et son contenu sont présentés, avec le détail des principaux thèmes abordés. Les remarques critiques portent sur la présentation de certains sujets et sur les lacunes mineures, les divergences et les inexactitudes qui apparaissent dans une publication de taille réduite mais concernant un problème très vaste.

Анна Ляшук, *Януш Танецки, Архивы в польше в 1944–1989 годах. описание истории, Научное издательство Университета Николая Коперника, Торунь 2017, стр. 261 + 11 нлб.* Рецензируемая публикация это «Архивы в Польше в 1944–1989 годах». Описание истории авторства Януша Танецкого. Представлена ее структура и содержание с перечислением основных описываемых мотивов. Критические замечания касаются способа презентации некоторых тем и небольших недостатков, расхождений и несоответствий, которые появляются в публикации небольшого размера, но касающихся очень масштабных вопросов.

Anna Laszuk
(Warszawa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych)